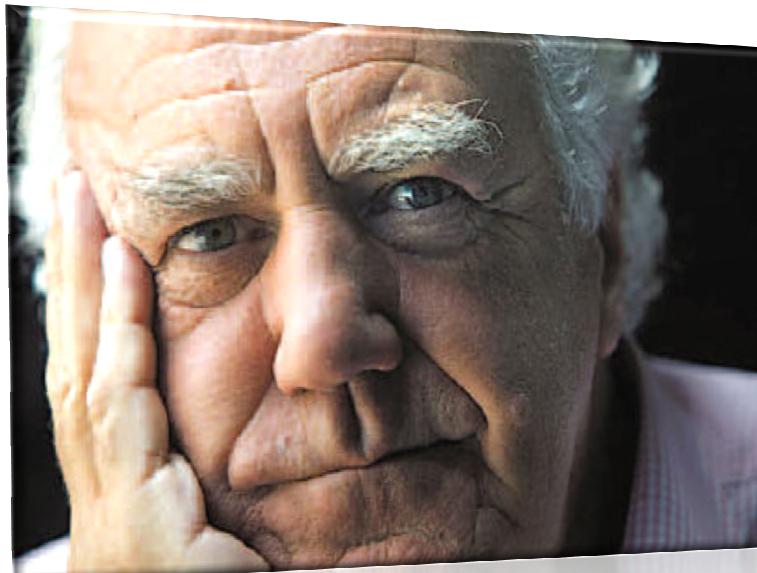

تیکه‌یشن له ئابوريي ماركسى

پيتهر واتسن

وهرگييرانى: وهليد عومەر

سەيرى هەر لايەك دەكەيت، ويئەكە هەر ھەمان شته: کارى تاق يان نيوه كار^۱، بە كريي نزم، ئەو فروشگا و قەيسەرييانەي كە رۆزىك لە رۆزان كارگە بۇون. خەلکانىيکيش كە بۇ ئەوهى نەمرن لە ھەلپە و تەقەلادان. ئەمە بەريتانياي سەدەي بىستويەكە.

گەرچى چىنى فەرماتۇوا بەبەردەۋامى بانگەشەي ئەوه دەكات ئابورى لەوه ئالۆزترە خەلکە ئاسايىيەكە ليى تىېڭەن، بەلام ئەم مەسىھەلەي بۇ ماركسييەكان زۆرگۈنگە. ئابورى: بەرھەمهىننان و پىشكى كەسەكان لە سامانى كۆمەلايەتىدا پۇوندەكتەوە. ئەمرو شتەكان^۲ بۇ پرکەرنەوهى پىداويسىتىيەكانى خەلک بەرھەمناھىنرىن. خۇ ئەگەر بۇ ئەوهش بەرھەمبەھىنرىن، ئىيمە ناتوانىن بىانكىپىن.

مال و حالى شىاو، بۇ ملىونان كەس، پىداويسىتىيەكى سەرتايىيە. بەلام ئەوهتا دەبىنин بىنا و بىناسازىيەكى زۆركەم لە گۆرپىدايە. بۇيە ئەو بىزادانەي كە دەخرييە بەرددەم خەلک، يان بارمەتە و دانەوهى قەرزە قورسەكانى نىشتەجىبۇون، ياخود خانۇوى ناستانداردە، يانىش خۇمان تەسلىيمى ئيرادە و بىيارى فلان مامەلەي خاوهەنزوھى و مال^۳ دەكەين.

بەلام كاتىكش داواي كرييەكى زىاتر لە [بەرپىوهەران و سەركارەكان] دەكەين، ئەوا پىماندەوتىرىت پەوشى [ئىدارە يان كارگە] باش نىيە و ئەوان دەرەقەتى خەرجىيەكان نايەن و دەبىت ئارامبىگرىن تاكو دۆخى ئابورى باشتىردىبىت.

سياسەتكانى حکومەت، كاريگەرى دەخاتە سەرتاپاي ئابورى. حکومەتە سەرمایەدارەكان دەرەقەتى چارەكىدىنى سەرتاپىتىرىن كىشەكانى بەرددەم ئىيمە نايەن: چەۋسانەوه، بىيکارى، ھەزارىي سەرتاپاگىر و قەيرانە دەورييەكانى ئابورى. هەر لەبەر ئەمەيە كە سۆسيالىستەكان وېپاي ئەوهى بەپىتى توانا خەبات بۇ باشتىركردنى ھەلۈمەرج دەكەن لە سىستەمى سەرمایەدارىيدا، ھاوكات بۇ سەرنگونكردنى ئەم سىستەمە و جىيگۆرپى كەنگەل سۆسيالىزمدا تىدەكۆشىن. تىكەيىشتن لەو مەسىھەلەيە كە پالنەر و بزوئەمرى ئەم سىستەمى سەرمایەدارىيە چىه، بۇ دەربازبۇون ليى گرنگە.

¹. part-time

². things

³. get-rich

سەرمایيەدارى چىيە؟

سەرمایيەدارى سیستەمیکە لەسەر خاوهندارىتىي تايىبەت بەندە، [خاوهندارىتى] بەسەر [ئامرازى]^۴] بەرھەمەيىنانەوە: دەزگا و كۆمپانيا كان^۵; كارگە و شوينكارەكان، سیستەمى دارايى [و "كەرسەتى خاوا"]. سەرمایيەدارەكان لەرىگەي خاوهندارىتى و ئەو قازانجەوە دەژىن كە لە سەرمایيەگۈزارىي خۆيانەوە دەستىياندەكەويت. نەك ئەوهى وەك چىنى كريكار هيىزى كارى خۆيان بىرۇشىن. گەرقىچى رەنگە هەندىك لە كەرت و بەشەكانى ئابورى لەزىر دەستى خاوهندارىتىي گشتىدا بىت. بەلام لەگەل ئەمەشدا ئەو كۆمپانيا گەورانەي كە بەشىۋەيەكى تايىبەتى بەرپىوهەپرىن، گۈنگۈرىن و گەورەتىن كەرنى.

خاوهندارىتىي تايىبەتى، لەگەل سەرمایيەدارىيدا دەستى پىنەكەرد. كۆمەلگاي كۆيلەيتى و دەرەبەگايەتىيىش ھەر لەسەر خاوهندارىتىي تايىبەتى بەندبۇون. بۆيە خەلکە ئاسايىيەكە، دىسان ھەر دەچەوسىنرىنەوە. كۆيلەكان تەنبا بۆ خۆراك و پەناگەيەك كارياندەكەد، سيرف(كۆيلە زەۋى)^۶ كانىش لە سەردىمى دەرەبەگە كان(فيودالله كان)دا، يان بەشىك لە ھەفتەكە كاريان بۆ خاوهن زەۋىيەكە دەكەر، ياخود بەشىك لە بەرھەمەكەيان پىددەدرا(يان ھەردوو حالتەكە).

بەلام شىۋازى چەسەنەنەوەي كريكاران لە سیستەمى سەرمایيەدارىيدا جىاوازە. سيرف، زۆرجار خاوهنى زەۋى بۇ يان كۆمەلىك مافى لەو پەرەپەرە بەبۇو. بەشىكى زۆرى كەرسەتە خۆراكىيەكان و پىيۈستىيەكانى دىكە لەلايەن سيرفەكانەوە دابىنەكرا. بەلام كريكارانى ئەمپۇ ناتوانى ھەموو پىداويسىتىيەكانى خۆيان بەدەستى خۆيان فەراھەمبىكەن: لە خۆراك و پۆشاکەوە بىگەرە تا دەگاتە نىشته جىبۇون. ئەوان ناچارن كار بۆ فلان بەرپىوهەپەر يان ھەمان سەركار بىكەن تاكو پىداويسىتىيەكانىان پېرىبىتەوە^۷. ئىمە ئەمپۇ لە كۆمەلگايەكدا دەژىن كە پىيىدەوتىيەت كۆمەلگاي بەرخۆرى^۸. واتە دەبىت شتېكىرىن و بىرۇشىن بۆ ئەوهى بېزىن. ھەموو بەش و پارچەكانى ژيان بۇتە كالا، واتە بۇتە ئەو شتەي كە بېرىارە بخىتە كېرىن و فروشتنەوە. ئىتىر تەلەفزيونىك بىت. يان دوايىن ئەلبومى مۆسىقى ياخود توانا و توانىتەكانمان بۆ كار. ھەر لەبەر ئەمەشە كە ماركس بە سیستەمى سەرمایيەدارىي دەوت «بەرھەمەيىنانى كالالى گشتىنراو»^۹.

ئەمە ئايدىيا و بىرۆكەي "سیستەمى بازار"^{۱۰}، واتە ئەو جىيەي كە ھەموو شتىكى تىيا دەفرۇشىتىت. راستەرەوە كانىش پىيىدەلىن بازارپى ئازاد: بەلام كاتىك تو داھاتىكى نزەت ھەيە [و پارەت پى

⁴. firm⁵. Serf⁶. See Marx's pamphlet *Genesis of Capital*.⁷. consumer society.⁸. Generalized commodity production.

نیه]. ئەوا هىچ شتىكى ئازاد لەم بازارەدا بۇنى نىيە. وختىك دۇنيا بەسەر كۆمپانىا زېبەلاھەكاندا دابەشكراوه، ئىتر ئازادى مانانى نامىنیت.

كىيتكاران، سامان دادەھىيىن

تەنبا چاوخشانىكى كورت بە داھات و ستايلى زيانى سەركارەكان و دەولەمەندەكاندا، يان نىگاڭرىتىنەكى كورت بە بالاخانە گەورەكانى شارەكانماندا، يەك ئەنجام دەداتەدەستەوە. بەريتانيا ولاتىكى ھەۋار نىيە. بەلام چ كەسانىك ئەم سەروھەت و سامانەيان درووستكردووھ؟ چ كەسىك ئەم بىنا ھەوربىانە و ئەم جادە خىرالىانە و ئەم پىگايانە شەمەندەفەريان درووستكردووھ؟

سەرچاوهى ھەموو سامانەكان لە كۆمەلگاي سەرمایىدارىيدا، لەدواشىكىرنەوەدا، بىتىيە لە چىنى كىيتكار؛ واتە زۆرىنهى زۆرىخەلک كە بەھۆى فرۇشتىنى ھىزى كارى خۇيانەوە دەزىن.⁹

چىنى كىيتكار، وەك سەرمایىدارەكان توانانى سەرمایىھەگۈزارىيى فراوانى نىيە. ئىمە تەنبا ئەوە دەتوانىن بەھۆى فرۇشتىنى توانانى كارى خۇمانەوە لەبەرامبەر كىيىھەكدا، پىداويسىتىيەكانمان پېپكەينەوە. لەوانەيە بەشىك لە كىيتكاران دەستىيان بگات بە سەرچاوهىيەكى ترى ساماندا، وەك پشک يان ميرات و هەتد، بەلام سەرەرای ئەمەش ناچارن لەپىناوى بەردەوامبۇونى زياندا، كار بۇ ئەوانىتىر بىكەن(چونكە ئەم سامانە ھەرچى بىت، زېر بىت يان دراو، توزىك زەوي بىت يان ميرات، سەرەنجام ھەر تەواودەبىت. سودى پىدرابىي پاسپارادى بانكىيىش ھەر بەس نىيە بۇ زيان و گۈزەران). كىيتكارانى بىكەن يان نىوهكارىش ھەر بەشىكىن لە چىنى كىيتكار. ئەو كەموكورتىيى چىنى دەسەللتىدارە ئەوانى لە مافى كاركىرىدىن بىبەشكىردووھ.

لە دىدى ماركسىزمەوە، ئەو "كار" كە "بەھا" بە كالاكان دەبەخشىت¹⁰. سرووشت، سەرچاوهەكان دەخاتە بەردەستمان: ئاو، خاك و ھەوا، ئەو كەرسەتە كانزاىي و خۇراكىييانە كە بۇ زيان پىيويسىتمان. بەلام ناشتوانىن راستەخۆ بەشىكى زۆرى سەرچاوه سرووشتىيەكان بەكاريىنин. دەبىت "كار" لەسەر ئەم سەرچاوانە بىكىت تاڭو سودەندىن بن. بۇنمۇنە ئاوى باران يان باراناو، تەنبا ئەو كاتە بەها پەيدادەكتە كە پاش تىپەرەن بە پرۇسەيەكدا، قابىلى خواردنەوە بىت.

⁹. See Marx's pamphlet *Wages Price and profit* chapter 6.

¹⁰. See Marx's pamphlet *Wage Labour and Capital* chapter 1.

شوه ئىمەين پاره درووستدەكەين

كاتىك دەچىته ناو سۈپەرماركىتىكەوە، يەكەم شت دەبىنىت كۆمەلىكى زۆر شتومەكە كە بە نرخى جياجىا لەسەر رەفەكان دانراون. بەلام بۇچى ئەم نرخانە جياوازن لەيەكترى؟

ئابورىناسانى سەرمایىھدارى دەلین ئەم مەسىلەيە لەكۆدا پەيوەندىي بە "خستنەرپوو و خواست"¹¹ لەوە هەيە. بۇنمۇنە، گەر من هەزارچلورەم ھەبىت بۇ فرۇشتىن بەلام تەنبا يەك كەس داواكار بىت و خواستى بخاتە سەر، ئەوا نرخى ئەم چلورانە دېتە خوارەوە و هيچگار ھەرزان دەبىت. بەلام گەر يەك چلورەم ھەبىت و ھەزار داواكار [و كېيار]. ئەوا دەتوانم بە نرخىكى زۆربەرز بىفرۇشىم.

ئەم بابەتە تارادەيەك درووستە و ناتوانىن نكۆلىي لىبىكەين. بەلام سەرەنجام ئەو فاكتەر و بىريكارەي كە شتىك دەرەق بە شتىكى تر گرانتىر يان ھەرزانتر دەكەت. لە درىيەماۋەدا پەيوەندىي بە "خستنەرپوو و داوا"وە نامىنېت. بەلكو ئەوهى گرنگە بىتىيە لە ماوهى كاتى كارى بەكاربراؤ لە بەرھەمھىيانى ئەو شتەدا. ئەمە كرۇكى تىورى (بەها-كار)ە كە ماركس پەرە پېيدا. خستنەرپوو و داوا، دەتوانىت ئەوهمان بۇ رۇونبىكەتەوە بۇچى بۇنمۇنە كۆمپانىيائى BMW لە كاتىك دەتۆمبىلەكە خۆى بە ٢٥ ھەزار پاوهند دەفرۇشىت و لە كاتىكى تىيشدا ٢٠ ھەزار پاوهند. بەلام ئەوهمان بۇ رۇونناكەتەوە بۇچى ئۆتۆمبىلى "رۇلز رۇيىز" ھەمېشە بە نرخىكى سەرەوتى لە چلورەيەك دەفرۇشىت. ئەم مەسىلەيە بەو ھۆيەوهى كە "كاتى كارى" زۆر زىاتر سەرفەدەكىتى بۇ درووستكىردىنى ئۆتۆمبىل، بەنيسبەت چلورەوە.

با بە نمونه يەك ئەوه رۇونبىكەينەوە كە ياساي (بەها-كار) چۈنچۈنى ئىشىدەكەت: درووستكىردىنى مىزىك ؛ كاتژمىر و درووستكىردىنى كورسييەك تەنبا دوو كاتژمىر كاتى دەۋىت. لېرەدا كاتى كار، دەخريتە سەر ئەو كاتى كارەي كە لە بەرھەمھىيانى تەختەدار و بىرغۇ و ئامراز و كەرسىتەكەندا سەرفكراوه لە درووستكىردىنى مىز و كورسييەكەدا. لە نمونه كە خوارەوەدا، ئەم بابەتە دەبىتەھۆى ئەوهى كە خەرجى و تىچۇونى مىزەكە دووقاتى كورسييەكە بىت:

كاتى كار، كەرسىتە خاوهكان و هتد = كاتى گشتى¹²

مىز ؛ كاتژمىر + ؛ كاتژمىر = ٨ كاتژمىر

كورسى ٢ كاتژمىر + ٢ كاتژمىر = ؛ كاتژمىر

¹¹. supply and demand- طب- عرض و طلب

¹². TOTAL TIME

بەلام ئەمە چ پەیوهندىيەكى بە نرخ و بەهاوە ھەيە؟ ئەمروق ئەوە پارەيە كە فەرمانپەرواىيى بەسەر ژيانمانەوە دەكەت. ھىچكەت پارە بەپىيى پىيۆست بۇونى نىيە. بەلام لەبنچىنەوە ئەوە چىنى كرييكارە كە پارە دادەھىننەت [ئەویش بەھۆى ھىزى كارى خۆيەوە كە سەرمایەدارەكان دەيدىزىن و دەيچەوسىينەوە].

پارە، پىوەرى ھەلسەنگاندىنى ئەو شتەيە كە دەيکپىن. لەجياتىيى "زمارە و ژماردنى خولەكانى كار" كە لە درووستكىرىدىنى قوتۇويەك فاسولىيادا سەرفەدەكىيەت، نرخەكەي لېدەدەن: پارە زمان و دەربىرىنى نرخە لە دونيای واقىعى و راستەقىنەدا. خۇ ئاشكرايە گۈرىنەوە و ئالۇگۆرى شەمەكە كان بەشىۋەي سەر بە سەر، شىيىكى ناعەمەلى و نەكىدەيە: كۆمەلگەي سەرمایەدارى پىيۆستى بە پىوەرىكى گشتى و گەردۇونىيە بۇ نرخى ئالۇگۆر. هەر لەبەر ئەمەشە پارەمان ھەيە.

بەلام لە دونيای واقىعىدا، بېرى ئەو پارەيە كە لە سورپ و سورانەوەدا يە لە ولاٽىكى تايىەتدا، بەگشتى دەتوانىيەت رېك و ھاوتەرېب نەبىت لەگەل نرخى شتەكان و ئەو خزمەتگۈزارىيىانەدا كە بەرەمدەھىننەن، ئەم مەسىھانەش كۆممەلىك گرفتى سەرەكى بۇ سەرمایەدارى درووستىدەكەن. لە ئابورىي مۆدىرندا، سەفتەبازى¹³ و حىلەي پارە زۆرە. جاروبار حكومەتەكان بۇ زالبۇون بەسەر كىشە كورتاخايەنەكاندا، دراو چاپدەكەن. بەلام گەر پارەيەك لە چواردەورماندا ھەبىت و، لە نرخى راستەقىنە شەمەكە بەرەمەھىنراوەكان زىياتىر بىت. ئەوا ئەنجامەكەي ھەلاوسانە. كاتىكىش پارەيەكى زۇر دەرژىنرىتە ناو ئابورىيەوە، ئەوا سەرەنچام بىبەها دەبىت.

كاتىك سالى ۱۹۲۳ ئەلمانيا تۈوشى زلەلاوسان(hyperinflation) بۇو، خەلک لەجياتىيى پارە پاكەتى جىڭەرەيان بەكاردەھىتىن بۇ ئالۇگۆر. بۇيە پارە بەستراوەتەوە بە بەها راستەقىنە بەرەمەھىنراوەكانى دەستى كرييكارانەوە.

ئەو ئىيمەين قازانچەكان بەرەمەھىننەن

تا ئىيرە ئامازەمان بە سەرمایەدارى كرد، ئەى سەرمایە خۆى چىيە?¹⁴ ھەبۇونى بوخچەيەكى پې لە پارە لەزىر قەرەھۆيلەي خەوەكەدا شىيىكى خۆشە و مەرۇف راپادەكەت. بەلام ئەوە سەرمایەنىيە. لەراستىدا سەرمایە بىرىتىيە لە پارە، زەۋى، ئامراز، مەكىنەيى كارگە و ئەو كەرەستانەش كە بۇ بەكارھىننان و دامەززاندىنى كرييكاران پىيىكەوە كۆكراونەتەوە. كرييكاران سەرچاواھى نرخ و بەھان. بەلام لەمەش گۈنگەتر، سەرچاواھى سامانىيىكى تازەن كە دەبىتە خۇراكىي ستايىلى ژيان و سەرمایەگۈزارىي سەركارەكان.

¹³. speculation

¹⁴. See *Wage Labour and Capital* chapter 3.

ئەویش بلىٰ چون؟ لىرەدا جۆرىك لە تەلەكە و كلاۇنانەوە دروستىدەبىت كە زۆر پۇون و ئاشكرا نىيە. پوالەتى مەسىھە كە ئەوەيە كەسىك^{۱۵}، كاتىزمىر كاردهكەت، ئەم ماوهى كاره لە سىستەمى حىساباتدا توْماردەكىرىت و سەرەنjam به ئەندازەسى، كاتىزمىر كار پارەي پىددەدرىت^{۱۶} ئەویش بەر لە داشكىاندى پارەي بىمە و باج و هتد). ئەمە يەكىكە لە درق و ئۆستورە گەورەكەنى سەرمايىھدارى: «كاري عادىلانە، بۇ كىرىي عادىلانە»^{۱۷}. گەر چاوىك بە كاري رۇزانەدا بخشىنин، ئەوا مەسىھە كە روونتردەبىتىھە.

كارى رۇزانە

پەنگە كەسىك بۇ ماوهى ۸ كاتىزمىر لە رۇزىكدا بخريتى سەر كارلەم ماوه زەمەنیيەدا، ھەشت كاتىزمىر كاتى كار لەپىناوى بەرھەمھىنانى شەمەك و خزمەتگۈزارىيەكەندا سەرفەدەكىرىت. زۇربەي كرىكەرانيش دەزانىن، بېرىكى زۆر سامان يان "بەها" بۇ سەركارەكان لە ماوهى ھەشت كاتىزمىر كاركىردندا درووستىدەكەن.

بەلام كەسى كاركەر ھەرگىز ئەم ۸ كاتىزمىر كاركىردنى لە قالبى كرىدا دەستناكەويتىھە. گەر كرىيەكى واى دەستبىكەوتايم، ئەوا هيچ قازانجىك بۇ خاوهنكار نەدەمايەوە و كۆمپانياكە كۆتايىي پىددەھات. لەم نمونه يەدا، واى دانى كەسىك كە كرىيەك وەردەگرىت كە بارتەقاى ۴ كاتىزمىر كاره. بەلام ناتوانىت پاش ۴ كاتىزمىر كار لە سەر كارەوە برواتەوە بۇ مالەوە: دەبىت كرىكەر ۴ كاتىزمىرى تر بەخۆپايدى كار بۇ خاوهنكارەكە بکات.

ھەر رۇزىك، لەپاستىيىشدا ھەر سەعاتىيىكى رۇزەكە، خەلکە [كاركەرەكە] خەريكىن خاوهنكار و سەركارەكانى خۆيان دەولەمەندىر دەكەن. بەلام ھەرگىز رى بە كرىكەران نادرىت لە چۆننەتىيى بەكارىرىدىنى ئەم سامانە پرسىيارىكىرىت. ئەواتتەنبا لەرىگەي شەر و مىملانىيە دەتوانن كرىيەكانى خۆيان زىادبىكەن. ئەم كاره زىادەيە، واتە ۴ كاتىزمىرەكە، شتىك دەۋەستىدەكەت كە ماركس پىيى دەلىت «زىادەبەها يان زىدەبايى»^{۱۸}. دواتر ئەم زىدەبايى لە شىۋەي كرىدا (بۇ شتى وەك زەوىيى كارگە)، سود (وەك قەرزى بانكەكان) و سوو لەلايەن خاوهنكار و سەرمايىھدارەوە دابەشىدەكىرىت.

ھەر شتىك كە لە دوکانەكاندا دەفرۇشىت، بەشىك لە زىدەبايى تىيايم. ھەر شتىك كە دەكىرىت، خاوهنكارەكان دەولەمەندىر دەكەت. سەرمايىھ كەلەكە دەبىت و گەشەدەكەت. خاوهنكارەكان لەبەر ئەوە سەرمايىھ گۈزارى ناكەن تاكو خەلک بکەونە كاركىردنەوە، بەلگۇ تەنبا و تەنبا لەپىناوى قازانجدا سەرمايىھ گۈزارى دەكەن. گەر قازانج بۇونى نەبىت، بەرھەمھىنانىش بۇونى نابىت. ئەم قازانجە لە پىشكى نەدراوى كاري چىنى كرىكەرەوە سەرچاودەگرىت.

¹⁵. "a fair day's work for a fair day's pay".

¹⁶. surplus value: See *Wages Price and Profit* chapters 7-11 and Engels' introduction, to *WageLabour and Capital*.

هەندىك كەس ئەو ئەرگۆمىننە دىيىنەوە كە ئەوە مەسرە فكاران و بەرخۇران^{۱۷} دەچە و سىئىنەوە نەك كرييکاران. ديارە مەبەستيان ئەوەيە خاوهنكارەكان بەھۆي داواكىرىنى نرخىيلىكى زياتر و گرانجانييەوە، مەسرە فكاران رۇوتىدە كەنەوە. خۇ زۆر پاستە كە دوكان و فروشگاكان ھەولەدەن چەندىيان پىېكىرىت بمانپوتىننەوە. بەلام لەبنەپەتدا هىچ سامانىيلىكى نوئى لە گرانجانى و گرانفروشىيەوە بەدەستنايەت. گەر من ئۆتۈمبىلىكىم ھەبىت نرخەكەي ۷۵۰ پاوهند بىت و بە ۱۰۰۰ پاوهندىش بىفرۇشم، ۲۵۰ پاوهند بەدەستھىنناوە و ئىيۇش ۲۵۰ پاوهند زەرتانكىردووە. واتە پارەيەك لاي ئىيۇوە گوزار اوەتەوە بۇ من يان ھاتۆتە گىرفانمەوە بەلام هىچ سەرودەت و سامانىيلىكى درووستنەبووە [لە روانگەي بەرھەمھىنناوە].

سەرمایيەدار، بە كۆلىك پارەوە دەستپىيەدەكتەر كارگە و مەكىنە بەكىي دەگرىت، كرييکاران دەخاتە سەر كار و، سەرنجامىش بە بېرىكى زىياد لەوەوە كە سەرەتا خەرجىكىردىبوو، كۆتايى [بە پرۇسەكە] دىيىت. ئەم بېز زىيادەيە يان سامانە نوييە، لەو پىشكەوە دىيىتەدر كە بە كرييکار نەدرابو.

بەلام ئەو بېرىي كە بەر كرييکار و خاوهنكار دەكمەۋىت، چۈنچۈنى دەستنيشاندە كرىت؟ خاوهنكار ھەولەددەت كرييەكان يان "كاتى كارى پىيوىست" تا ئەو جىيەي دەكرىت بەنزمى بەھىلەتتەوە، تاكى بەم جۆرە قازانچەكانى بەبەرزى بەھىلەتتەوە. لانى كەمى^{۱۸} كرى، ئەو بېز پارەيەيە كە كرييکار بەزىندۇوبى دەھىلەتتەوە، دەبىتەھۆي ئەوەي رۇزى دواترىش بگەپتەوە سەر كارەكەي و؛ مەنالەكانى خۆي، واتە نەوەي نوييى كرييکارانى داھاتتوو بەخىوبىكتەر. بەلام تەنانەت ئەمەش ھەر جىيى دەلىنابىي نىيە.

لەو كاتاندا كە بېڭكارى لە ئاستىيىكى سەرروودايە، تەنانەت گەر رەوشى تەندرووستىيى كرييکارانىش خراب بىت، ئەوا خاوهنكار مىشىك مىوانى نىيە. چونكە دەزانىت كەسانىيلىكى تر ھەن ئاماھەن بە ھەمان كرى يان بگە كەمتريش جىيى ئەوانە بگەنەوە.

بەلام كرييکاران پىيوىستيان بەھەيە تاي تەرازووە كە بەلاي خۆياندا بشكىيەننەوە. بۇيە لەرىيگەي يەكىتىيەكانەوە، خاوهنكارەكان ناچار دەكەن ھەندىك ئىمتىياز بىھەخشن و پېزەي كرى زىادبىكەن.

بەگشتى كاتىك هەلاوسان دەپراتە سەرەوە، يەكسەر گوناھە كە دەخەنە ئەستۆي زىادبۇونى كريي كرييکاران. بەلام گەر چاوىك بە نمونەي "كارى رۇزانە" دا بخشىيەن ئەوا بانگەشەيە كى لەم جۆرە پاست نىيە. بەلام بۇ؟ كۆي بەها درووستبۇوە كە بىتىيە لە: بەھاي سەرمایيە نەگۆر(كەرەستەي خاو، مەكىنە كان)، كرييەكان(كە پەيوندىي بە كاتى كارى پىيوىستەوە ھەيە)، زىادبەھا(كەله كارى زىادەوە وەردە گىرىت). كاتىك كرييەكان زىاددەكتەر، سنورى نىوان (كارى پىيوىست) و (بەھاي زىادە) لە بەرۋەندىي كرييکاران زىاددەكتەر. كرييکاران پىشكىيلىكى زياتر و

¹⁷. consumers

¹⁸. bottom line

سەرکارە کانیش پشکیکى كەمترييان بەردە كەمۆيت. لە گەل ئەم چارە يەشدا، "كۆي بەها" گۆرانى بە سەردا نەھاتووه. بۇنمونە حالەتە كەى خوارەوە لەپىش و پاشى زىادى كەدىنى كرىھو لە بەرچاوبگەن:

بەھاى گشتى	زىادبەھا	سەرمایەي گۆپاو	سەرمایەي نەگۆپ
١٤٠	٢٠	٢٠	١٠٠
١٤٠	١٠	٣٠	١٠٠

بۇيە لە گەل زىادبۇونى كىرىدا، تەنبا زىادبەھا (و سەرەنجامىش قازانچ) كە دەگاتە خاوهنكار، كە مەدەبىتەوە و ھەموو كىشە كەش ئالىردا يە! ھۆكاري ھەلا وسان لە زىادبۇونى كىرىدا نىيە، بەلکو لە (تەلە كە بازى لە گەل پارە) دايى بەھۆى حۆكمەتە كان و ناوهندە كانى دارايىيەوە. بۇونى "بەھا زىادە" ئەوە دەردەخات كە كەرىكەرمان «زىاد لە پاھە و زىاد لەپىويسىت» يان وەرنە گەرتۇوە. بۇيە كاتىك خاوهنكارە كان باس لە (زىادەي كار) و (پاداشتىسى بەرپىوه بىردن و هەند دەكەن، مەبەستىيان ئەوەيە پېيارە كەرىكەرمان چ بېرىك لە "كارى خۆرایى" بخەنە بەردەستىيان.

زىادبەھا	أ. كارى پىويسىت(كىرى)
چوار كاتژمېر	چوار كاتژمېر
زىادبەھا	ب. كارى پىويسىت(كىرى)
ھەشت كاتژمېر	چوار كاتژمېر

لە نمۇنەي ئەلفادا، خاوهنكار ئە كاتژمېر زىادبەھا وەردە گەرىت. بە درىزتر كەرنە وەيى كارى رۆژانە و پاراستىنى كەرىيەكان وەك پېشىو، زىادبەھا بەرزە بىتەوە بۇ ٨ كاتژمېر (كارى رۆژانە ب) ئەممە بە "زىادبەھا رەھا" ناودەبرىت.

لە سەرەدەمىي فيودالىزم (دەرە بەگايەتى) دا، سىرفە كان بەردەواام لە رۆژدا و لە وەرزە جياوازە كاندا خەرىيکى كاركىردن بۇون لە سەر زەوييە كان. ھەلۇمەرجى كاركىردن قورس بۇو و، مەردن بەھۆى بىرسىتىيەوە شتىكى چاوهپوانكراو بۇو. بەلام مادام كەرەستە خۆراكىيە كان بەپىي پىويسىت بۇو، ئىدى بەرھەمھىئانە كەى دەوەستىنرا. بەلام لە سىستەمىي سەرمایەدارىيىدا، شەو و رۆژ چىتەر

جیاوازیی نیه. ئەو تەنیا يەکیتییە کریکارییە کان و سنوردارکردنی جەستەیی و فیزیکییە (وەکو خەو و حەسانەوە) كە کاتژمیرە کانى کارکردن سنورداردە کاتەوە.

زۆریک لە کریکاران پییان باشترە ھەفتەی کارکردنی كەمتريان ھەبیت. بەلام لەم حالەتەدا، بەرەو ئىشى نیوه کار يان کرییە كى نزم پالدەنرىن. کریکاران لەم ئىشانەدا، ھەقدەستى كەمتريان ھەيە و ھەر بەم ھۆيەشەوە قازانچى زىياتريان بۇ خاوهنكارە کان ھەيە.

بەلام پېڭەيە كى ترى خاوهنكارە کان بۇ زىادکردنی زىادەبەها، برىتىيە لە زىادکرانى خىرايى کار يان خىرايى بەرھەمھىئنان.

أ. کارى پیتویست(کرى)	
زىادەبەها	چوار کاتژمیر
چوار کاتژمیر	زىادەبەها
زىادەبەها	ب. کارى پیتویست(کرى)
شەش کاتژمیر	دوو کاتژمیر

لە کارى رۇزانە ئەلفادا، چوار کاتژمیر زىادەبەها ھەيە. گەر خىرايى بەرھەمھىئنان دووقات يان دووجا بىيىتەوە، ئەوا کاتژمیرى کارى پیتویست دەگات بە نیوه، واتە دوو کاتژمیر. بەم جۆرە، لە کارى رۇزانە ئىپەدا، کریيە کان كەمى نەكىر دوو، بەلام دەبیت کریکار دووقات قورستر لە جاران كاربىكەت تاكو ھەمان بېرە كالاي پېشىو بەرھەمھىئىت. لەم پېڭەيەوە، خاوهنكار، لەجياتىي ٤ كاتژمیر کار، ٦ كاتژمیر زىادەبەها بەدەستدىيەت. ئەمە پىيىدە دەوتىيەت «زىادەبەھا ئىپەدا».^{١٩}

پرسىيارە كە ئەوھىيە كە سەرمایه دارى چۆنچۈنى، ئاست و پېزەي بەرزە كاتەوە؟ يەكىك لە پېڭەكەن ئەوھىيە كە کریکار، قورستر ناچار بە کارکردن بىكەت. پېڭەيە كى تر برىتىيە لە ناساندى بەخشىش يان پاداشت.^{٢٠} بۇ قەناعەتپېڭەنلىكى دەتكەنلىكى كەنەنەن بەدەگەمن دەتوانن ئەو زىادەبەها زۆر و زەبەندەيە قەرەبوبىكەنەوە كە ئەوان بەرھەم ميانھىئىناوە. زۆرىنەي بەرناامە كانى پاداشتپىيدان، بۇ درووستكىردنى دووبەرەكى و دژدانانى كریکارانە لە بەرامبەرى يەكترىيەدا.

¹⁹. "relative surplus value": See *Capital* Volume one, chapter 12.

²⁰. Bonus

مهکینه، زیان‌خان ده باشه‌ریوه

نهینی گهشه کردنی سه‌رمایه‌داری، له به کارهینانی مهکینه کاندایه. ئه و کمسانه‌ی مهکینه مودیرن به کاردنهینن، به گشتی له و کریکارانه به رهه‌مهینه‌رتر و سودمندتر و قازان‌جمه‌ندترن که ئه مهکینانه‌یان نیه. ئه چیروکه هر له سه‌ردەمی به کارهینانی هیزی هەلمه‌وه هەبووه تا به رهه‌مهینانی کۆمپیوتەر له ئیستادا: زیاد‌کردنی خیرایی به رهه‌مهینان بۆ شاردن‌وھی خدرجییه کانی کری تا ئه و جییهی که ده‌کریت، بهم پییه‌ش زیاد‌کردنی زیاد‌بەها له بەرامبەر هەر کریکاریکدا.

ته کنولوژیای نوی به‌شیوه‌یه کی ناوەکی و نوستوو (بالقوه) ئه و توانسته‌ی هەلگرتووه که هەفتەی کار بگهیه‌نیتە چەند کاتر می‌ریک. به لام له‌زیر سیستەمی سه‌رمایه‌دارییدا، ئه م "کەرسنی" پاشه‌کەوت و دەستیپیوه‌گرتنه‌ی کار" دەبیتە گۆچانیک بۆ کیشان به تەوقى سه‌رماندا.

تیچوونی مهکینه کان ھیجگار زۆره، بەجوریک که خاوه‌نکار به رهه‌مهینان زیادده‌کات تاکو قەرزە کانی خۆی بدانه‌وه. بەمجۇرە، کار له ۲۴ سەعاتەی شەو و رۆزدا، بە دریزایی چەند شیفتیک بەردەوام‌دېبیت.

مهکینه کان جیئی کار ده‌گرنەوه. ئه م حەقیقتە بە دریزایی سه‌ردەمی گهشه ئابوريیه گەورە‌کەی سالانی ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۳ دەشاردرایه‌وه. ھاواکات که کۆمەلیک سه‌رمایه‌گوزاریی گەورە له ھیلە‌کانی بەرە‌مهیناندا (بۇنمۇنە له کارگە گەورە‌کانی ئۆتۈمبىل) ئەنجام‌دەرا، ھیشتاش پیویستى بە ژمارە‌یه کی زۆرى کریکار بۇو بۇ ھەلسۈراندى مهکینه کان. تەکنولوژیای ئەمروق، کەمتر پیویستى بە کریکارە.

کریکارانی بەشى بەرە‌مهینان و درووستکردنی کالا تا گیانیان دەردەچیت کارده‌کەن و، فشار و دلەپاوكىي سەر کار دەبیتە هۆزى لەناوچوونى مليونان رۆزى کارکردن، واتە چەندقات له و رۆزانە زیاترە کە بەھۆزى مانگرتنه‌وه دەفه‌وتىن. لەم نیوانەدا، کریکارە بىکارە‌کان پېشت بە ئىمتیازاتى بىکارى دەبەستن و داده‌نىشن و، ناتوانن کالا و خزمەت‌گوزارىي بەسود بۇ گۆمەلگا بەرە‌مبىنن.

پىشەسازىيە خزمەت‌گوزارىيە‌کان

زۆرىك له خەلک له مىرۇدا چىتىر له پىشەسازىيە کارگەيى و مانيفاكتورە‌کاندا کارنا‌کەن. ھەندىيک "خزمەت‌گوزارىتى" وەک دارايى و دوکاندارى گەشەيىکردووه. زۆرىك له کارمەندان (يان خزمەت‌گوزارە‌کان)، زیاد‌بەها بۇ خاوه‌نکارە‌کانی خۆيان بەرە‌مدىنن. کریکاران له

مه‌کدۇنالد لەریگەی تواناى خۆيانەوە سەبارەت بە درووستكىرىنى ھەمبەرگر، بە بىرىكى زۆر كەمى كرى قازانچ بەرھەمدىيەن. بۇ درووستكىرىنى زىادەبەها پىيوىستناكات ھەميسە خەلک شتىك "درووستبىكەن". بۇنمۇنە، پەرستارىيەكى تايىبەت لە مالىيەدا، وەكۈرىكىارىيەكى بەشى مانيفاكتور، قازانچ بۇ خاوهنكارەكەي خۆى بەرھەمدىيەت.

بەشىكى زۆرى پىشەسازىيە خزمەتگۈزارىيەكان، دەرگىر و سەرقالى فرۇشتىنى شەمەك و خزمەتگۈزارىيەكان دوكانەكان، بە سەرنجىراكىشتىرىن شىۋە شەمەكەكانى خۆيان بۇ راکىشانى خەلک دەخەنمپۇو. زۆرىك لە كۆمپانيا دارايىيەكان، كاتى خۆيان تەنبا بۇ دۆزىنەوە بازار تەرخاندەكەن.

ئەم خزمەتگۈزارىيەن بەزۆرى بە زمانى سەرمایيەدارى خۆى پىيى دەوتىرىت «ناپەرھەمەيىن»^{۲۱}. چونكە راستەوخۇز زىادەبەها بەرھەمناھىيەن. سەركارەكان لەمكەرتەدا بەھۆى وەرگەرنى پېشىكى لە زىادەبەھاى بەرھەمەيىنراوە لە كۆمپانىيائىندا كە خزمەتگۈزارىيەكانىيان بۇ ئەنجامدەدەن، پارەيەك وەردەگىن. دىيارە ئەمە نىسبەت بە هيىزى كارەكانىيان نەرمۇنىانترييان ناكاتەوە!

"لۇزىك"سى قازانچ كەرتىيەكى گشتىيىش ھەر "ناپەرھەمەيىن"ە. دابىنلىرىنى خەرجىيەكان لەریگەي باجەكان و داھاتى دەولەتمەو بەو مانايە دىت كە گوايا ئەوان زىادەبەها بۇ خاوهنكارەكان بەرھەمناھىيەن. خۆمالىيەتى خۆگۈزەران لە راپردوودا، بەھۆى گوشارى چىنى كەرىكەر بۇ سەر حکومەت و خاوهنكارەكانەوە بەدەستھات. سەرمایيەدارەكان ئاماھەبۇون فۆرمىنەك لە كەرتى گشتى قبولىكەن، ئەويش بۇ درووستكىرىنى هيىزىكى كار كە سودمەند بىت لە تەندىرووستى و پەروردە.

ئەوان پىيوىستيان بەو گواستنەوە و گەياندىن و هيىزە ھەبۇو كە دەولەت دەخستەپۇو، ئەويش لەو پىنناوەدا قازانجىك بگەيەننە خۆيان. ئامانجى بەتاپىيەتىكىرىن و بەشەخسىكىرىن (خەسخەسە) ئەوھىيە كە ئەو پىشانەي سوديان بۇ كۆمەلگا و لايدەنى كۆمەلايەتى ھەيە، لە سىستەمى قازانچ [لى شەخسىدا] كورتى بکەنەوە. ئەم بابەتە قازانجىكى دووقات دەبەخشىتە دەولەمەندەكان: دەرفەتىك بۇ بەدەستھىنانى قازانچ ھاوکات سودمەندبۇونلە كەمبۇونەوە باج و تىچۇونەكانى حکومەت. ئەمە پىشەي بەرnamەكانى "دابىنلىرىنى دارايىي تايىبەت"^{۲۲}سى حکومەتە . پىشىكەشىكەنى خزمەتگۈزارىيەكان بە خەلک، لەخوارى خوارەوە لىستە كەوھىي^{۲۳}.

²¹. unproductive

²². PFI

²³. See *Capital* Volume three, Chapters 17 and 19, and Marx's *Theories of Surplus Value* Part One, Chapter 4 for more on "productive" and "unproductive" labour.

به پاره‌ی نیمه قومارده‌کنه

له رۆژه بەراییه کانی سەرماییدارییدا، هەبۇونى دەزگا و كۆمپانیا خىزانیيە کان شتىكى ئاسايى بۇو. كاتىك ناوهند و كۆمپانیا "كارامە" و كارا"كان ئەوانىتىريان قووتدا، ئىدى پاوانكارىيە گەورە کان دەستىانكىد بە هەلسۈرپاندى دۇنيا. كاتىك زىادەبەها زىاتر و زىاتر بۇو، ئىدىئەوپاره‌يە کە لەلايەن كارى كرىكaranەوە درووستببۇو، لەپىگەي كۆمپانیا دارايىيە کانەوە ئالۇگۇر وبازرگانىي پىۋەكرا. بانكە گەورە کان وەك دەعبا و درنجيان لىھات.

كۆمپانیا کانی بىناكىد، كۆمپانیا کانی بىمە و، فەند يان سندۇوقە کانی خانەنىشىنى، به پاره‌ي خەلک و لەبەر قازانجى خۆيان سەودا و مامەلەي پىۋەدەكەن. رەنگە كەسى سەرماییدارى مۇدېرن، هەرگىز لهو كۆمپانىيەدا نەبوبىت كە سەرمایيە گوزارىي تىا دەكەت. بۇرس^{۲۴}؛ پشکى ناوهندە گەورە کان و دەولەت رېزىدەكەت. كاتى پشۇرى سەرماییداران، لەپىگەي قوماركىدەنەوە به پاره‌ي ئىيمە پېدەكىرىتەوە، ئەويش لەپىگەي ئەو پشك و سەرمایيە گوزارىيەنەوە کە پىيانوايە باشترين مەرج و گەرون.

گەورەترين قومار، لەسەر بازارى پاره‌ي. بەھۆى كېرىن و فرۇشتىنى دراوه‌كانى جىهانەوە، رۆژانە له ئاستى جىهاندا مامەلە بە مiliونان ملىيون دۆلارەوە دەكرىت! دواترىش پىماندەلىن پارەمان نىيە بۇ خزمەتگوزارىيە کان يان بۇ بەرژەوندىيە گشتىيە کان.

بازار كارتاكات

گەر سەرماییدارى بهو جۆرە قازانچ درووستدەكەت. ئەم بۆچى ئابورى ھەميشە لەق و تىكشىكاوه؟ بۆچى بىّكارىيە کى زۇرۇزەند ھەيدە؟ ئەم ئابوريي بازار^{۲۵}-ە چ كىشىيە کى تىيايە؟ سەردەمانىيە ئابورىناسە کانى سەرماییدارى پىيانوابۇو قەيرانى ئابورى بەرەنچامى بۇنمۇنە پەلە کانى خۆر يان جوولەي ھەسارەي ۋىنۇسە. ئەمروز جاروبار كۆمپيوتكەنە كان بە خەتابار دەناسىيەن لە بەرامبەر كەوتى بازارە کانى بۆرسدا. بەلام حەقيقتەكە له تەمماع و چاوجۇنىيى سەرماییدارى خۆيىدا نوستۇوە.

بەرھەمھىنانى سەرماییدارى، سنورى خۆى ھەيدە. ھەركە ئەم سنورە پې بۇوهو، دەرگائى شوين و ناوهندە کانى كار دادەخرىن و خەلک پەنا بۇ بىمە بىّكارى^{۲۶} دەبەن. ئەم قەيرانانە لهو رۇوهو،

²⁴. Stock

²⁵. dole.

درووستدەن کە بۆ پاراستنى قازانچەكان، زىاد لە راھ سەرمایە بۇونى ھەيە(بەم حالتە دەوتىت كەلەكەي زىادە^{۲۶}).

ئەم سەرمایە زىاد لە راھ يە چۈنچۈنى ھەيە؟ لەزىر بەرنامەيەكى سۆسیالىستىدا، ئەم "زىاد لە راھ يە ناتوانىت" ھېبىت. سەرمایە گوزارى تەنبا بۆ پېرىنەوەي پىدداوىستىيەكانى مەرۆف ئىشىدەكەت. بەلام سەرمایەدارى بەستراوەتەوە بە قازانچ و بىرى [قازانچەوە] دەدات. گەر ئەم دووانە بەپىيى پىتوىست بەرز نەبن ئەوا كتوپر بەرھەمەيەن دەوەستىت.

كەلەكەي زىادە، بە چەندىن فۆرم خۆى دەردەخات، لىرەدا ئامارە بۆ دوو حالت دەكەين:

(١) رۆيىشتىن بە ئاقارى داشكانى بىرى قازانجدا:

سەرمایەداران، بېرىك پارەي زۆر لە مەكىنەكاندا سەرمایە گوزارى دەكەن تاكو زىادەبەها لە ھەموو كىرىكاريىك دەركىشىن. لە ھەر حالتىكىشىدا كە ھەر كىرىكاريىك قازانچىكى زۆر درووستدەكەت، دەكىت ئەو پرۆسەيەش بۇونى ھەبىت كە تىچۈونى مەكىنەكان پىشى نرخى گەرانەوە بەدانەوە بۆ "سەركار"²⁷ كە.

(٢) كىشەكان لە بازاردا:

كىرىكاران ھەرگىز بەرامبەر بەو كارەي لە كۆي رۇزىكەدا دەيکەن، كرى وەرناڭن. لەبەر ئەمەش ناتوانىن سەرلەنوى ھەموو ئەو شەمە كانە بىپنەوە كە بەرھەمەيەن. سەرمایەدارى ھەولەدەت ئەم كىشەيە بە فرۇشتى شەمەكە زىادەكان چارەسەربىكەت لەنیوان ئەندامانى چىنى سەرمایەداردا. ھەميشە ئەگەرى (زىادە بەرھەمەيەن) ھەيە، واتە بەرھەمەيەنلىنى زىاد لەو راھىيە كە كۆمەلگا بتوانىت بىكىت. لە بازاردا، ھىچ جۆرە كۆنترۇلىكى ديموكراسىيانە بەسەر بەرھەمەيەنلەوە بۇونى نىيە. دەكىتئەنجامەكەي پشىوی و قەيران بىت²⁸.

لە لوتكەي پەونەق و پىشكوتىدا، سەرمایەدارى بەر ھەندىك لەمپەر دەكەويت كە ناتوانىت تىيانپەرەننەت. سەرمایەدارى، تىچۈونى مەكىنەكانى بەرزىرىدۇتەوە و پىددەچىت ئەمەش بىتەھۆى داشكانى بىرى قازانچ نەمان و غىابى تواناي كېن، زەربە لە فرۇش دەدات. خاوند بانكەكانو حکومەت لە داھاتۇو دەترىن و بىرى قازانچ دەبەن سەرەوە.

²⁶. over-accumulation

²⁷. You can find the definition of "necessary /labour time" in *Capital* Volume one, chapter 9, section one.

زیادبوون و بهرزبوونه‌وهی خهرجی قه‌رزکردن، خهرجی و تیچوون بۆ "سەرمایه‌داری" پیشەسازی بهرزدەکاته‌وه و پلەپله قازانچەکان لەناودەبات. کاتیک پسپورانی دارایی سەرنجی خۆیان لە پیشەسازییەوه ده‌گوازنەوه بۆ سەر جانبازی لە بازاری پاره و مولکدا ئیتر هەلاوسان کتوپر فیچقەدەکات. لیزەدا (زیاده کەلەکە) بۇنىھەیە و ئەم مالە کارتى و کاغەزینەی کە درووستیانکردووه، داده‌رووختی.

لە لوتكەی سستى و بیبازارپیه کى ئابوريیدا، کارگەکان يان بۆ ماوهىيەکى کاتى سەرقالى کارن ياخود داده‌خىن، بىتکاري بهرزه و دوكانەكانيش فروشىکى بهردەواميان ھەيە. عادەتنەن بانکەکان بېرى قازانچ دىننەخواره‌وه تاكو خەلک بخەنە سەر كەلکەلە قەرزکردن.

سەرمایه‌دارەکان تەنیا ئەم کاتە سەرمایه‌گوزارى دەکەن كە بتوانن پارهى پى دەربكەن. هەركە كۆمپانياکان زەرەردەکەن يان قازانچيان كەمەبىتەوه، ئیتر سەرمایه‌دارەکان پاره‌کانى خۆیان ده‌گوازنەوه بۆ جىيەکى دىكە: زۆرجار لە پیشەسازى دەرىدەيکەن و دەيگوزانەوه بۆ بازاره دارايىيەکان. داخستنى كۆمپانيا و ناردنى خەلک بەدواى ئىمتىازەکانى بىتکاري دەولەتىدا، لە دەرەنجامەکانى ئەم مەسىلەيدەن.

سەرەپاي پشكوتىن و بیبازارپیه کانى بازرنە بازركانى²⁸ كورتخايىن پرۆسەگەلى درېزخايىنىش لە سەرمایه‌دارىيىدا ھەن. سالى ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۳، سالانى پىشەوتىن بۇ ھاوشاڭ بە گەشه و بېرى قازانچە بهرزەکان. سالى ۱۹۷۴ تا ۱۹۷۵، ھەندىك گۆرانكارىي بەخۆيەوه بىنى وەك بهرزبوونه‌وهی زۆرى نرخى نەوت و سەرەھەلدىنى كۆمەللىك كىشە سەبارەت بە دۆلارى ئەمرييکى.

سەرەپاي ئەمەش، ھۆكارەکانى پشتەوهى ئەوه، لەمە قۇولىتىر بۇو. شىۋاژەکانى بەرفراوانەکانى بەرھەمھىنانى پىكەوەنانى پارچە [لى ئۆتۆمبىل] و بهرزبوونه‌وهی قازانچ و ڪارى تەواوى لە ھەندىك لە ولاتانى سەرەكىي سەرمایه‌دارىيىدا بەدواى خۆيدا ھىننا. بەلام ئەم شىۋاژ و مىتۈدە نەيتوانى، بهرزبوونه‌وهى بىسىورى قازانچ بپارىزىت. تا كۆتاپى دەيە ۱۹۶۰، بېرى قازانچ و باشبوونى بەرھەمھىنان لە دۆخى لەناوچووندا بۇو. كۆنترۆلى ئابوريي ويلايەته يەكگەرتووهکان بەسەر جىهاندا، كەمە كەمە لەلايەن يابان و ئەلمانياوه دەخرايە ناو گۈرۈي و تەحەداوه.

لە سالى ۱۹۷۴ بەم لاوه، خۆمان لە قۇناغىيەکى بىبازارپىدا ژىاويين، قۇناغىيەکى دوور و درېز لە كىشە و قەيران بۆ سەرمایه‌دارى. بېرى گەشه و قازانچ بەراورد بە قۇناغى ۱۹۷۳-۱۹۵۰ نزمن. تەكنولۆژىيائى نوئى، لە ژىنگە و ھەلۇمەرچەکانى كاردا ناسىنزاون، بەلام ئەمەش كىشەکانى چارەسەر نەكىدووه.

سەرمایه‌گوزارىي بەرفراوان لە مەكىنەکاندا، تىچوونەکان بەرزدەکاته‌وه و بەم پىيەش ھەلەدەكوتىتە سەر قازانچەخشىن. تەكنولۆژىيائى نوئى لەزىر سىستەمى سەرمایه‌دارىيىدا،

²⁸. trade cycle

به ماناى شتىكى زىاده دىت بەسەر پىوپەستىيىدا. قەبارەيەكى گەورەي بىكاران لە ولاٽانى پىشكەوتۇوى سەرمایىدەرىيىدا، بە ماناى پارەي كەمتر دىت بۆ كېنى ئەو شەكەنەي كە كارگەكان بەرھەمیدىن²⁹.

سەرمایىدەرى، كەمینەيەك لەسەر حىسابى زۇرىنەيەك درووستىدەكت. سەربارى داهىنەن و نويىگەرييە حەپەسىنەرەكان، كەچى ناتوانىت ھۆكەر و فاكتەرەكانى مردن لە جىهاندا، واتە بەدھۆراكى و مالاريا و جەنگ رىشەكىش بکات. بازار وەلامدەرەوەي دۆخەكە نىيە. تەنانەت خۆيىشى زىاد لە رادە تەمنەنى كردووه. ئەو تەنبا بەرنامەيەكى ديموكراسىيانەي [سوسيالىيستانەي] بەرھەمەيىنە كە دەتوانىت بەھەر و توانتەكانى مروق بەشىۋەيەكى هەماھەنگ بىھەستىتەوە بە سەرچاوه و پاشەكەوتەكانى زەۋىيەوە. ھەركە ئابورىيەكى بەرنامەرېڭىزلىرى اوى سوسيالىيستىي ديموكراسىيانە جىڭىرىبىت، ئىتىر دەنگى كۆتايى كارەسات و موسىبەتەكانى جىهان دەگاتە گويمان.

سەرچاوه كان:

- اقتصاد ماركسىستى، پىتر واتسن، ترجمە آرام نوبخت: ماركسىسم بە زيان سادە...
- Understanding Marxist economics, by Peter Watson, 2002, in: <http://www.marxism.org.uk>

²⁹. For more detailed explanation of what has happened in the world economy since 1945 and the economic turning point reached in 1973 read The World Economy - processes and prospects in *A World in Crisis (1993)* published by the Committee for a Workers' International, the international socialist organisation which the Socialist Party is affiliated to and *Global Turmoil (1999)*.